

CÁC MÁC VẤN HOÀN TOÀN HIỆN ĐẠI

GS LEO PANITCH^(*)

*LTS: Cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu hiện nay đang khiến nhiều người nghĩ tới Các Mác, triết gia, nhà kinh tế vĩ đại thế kỷ XIX, tác giả bộ sách đồ sộ Tư bản nổi tiếng, chứa đựng nhiều luận điểm thích hợp dùng để phân tích mọi cuộc khủng hoảng kinh tế của chủ nghĩa tư bản. Vừa qua, Tạp chí Foreign Policy (Chính sách đối ngoại) của Mỹ, số 5-6 năm 2009 có đăng bài viết của GS Leo Panitch với tiêu đề **Mác vẫn hoàn toàn hiện đại**. Dưới đây chúng tôi xin giới thiệu nội dung bài này. Các ghi chú trong ngoặc đơn và đầu đề phụ là của người dịch.*

Đi trước thời đại

Khủng hoảng kinh tế đang khiến người ta trở lại quan tâm đến Các Mác. Lượng tiêu thụ trên toàn cầu bộ sách *Tư bản* tăng vọt; riêng một nhà xuất bản ở Đức năm 2008 đã bán được hàng nghìn cuốn, trong khi trước đó 1 năm, năm 2007 chỉ bán được hơn 100 cuốn. Điều đó chứng tỏ cuộc khủng hoảng quy mô rộng và có sức công phá lớn này đã khiến chủ nghĩa tư bản toàn cầu và các chính khách cấp cao của nó rơi vào một cuộc khủng hoảng tư tưởng có tính hệ thống.

Không phải ngẫu nhiên khi niềm tin vào tư tưởng chính thống của chủ nghĩa tự do mới đã tan vỡ, thì người ta lại quan tâm tìm hiểu và nghiên cứu học thuyết Mác.

Trước hết, Mác đã đi trước thời đại của mình rất xa, ông đã dự đoán được quá trình toàn cầu hóa của chủ nghĩa tư bản. Mác đã dự báo chính xác một số yếu tố quan trọng gây ra cuộc khủng hoảng tài chính hiện nay, đó là mâu thuẫn cố hữu của cái thế giới được tạo nên bởi các thị trường cạnh tranh nhau, nền sản xuất hàng hóa và sự đầu cơ tài chính tiền tệ.

Mác hoàn tất tác phẩm nổi tiếng nhất của mình vào thời kỳ khi các cuộc cách mạng Pháp và Mỹ mới kết thúc chưa đầy

^(*) Nhà nghiên cứu nổi tiếng về môn chính trị học, Khoa Kinh tế chính trị, trường Đại học Tổng hợp York tại Toronto (Canada), biên tập viên tờ *Niên giám Socialist Register*.

một trăm năm, nhưng ông đã dự kiến trước được sự chao đảo xảy ra sau đó hơn một thế kỷ rưỡi của công ty AIG và Bear Stearns^(*). Mác nhìn thấy rất rõ cái ông gọi là “tác dụng cách mạng nhất” mà giai cấp tư sản phát huy được trong lịch sử loài người - đó là vai trò của lớp người tiền thân của các chủ ngân hàng và giám đốc công ty ở Phố Wall hiện nay. Đúng như Mác viết trong *Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản*: “Giai cấp tư sản không thể tồn tại nếu nó không thường xuyên thay đổi căn bản công cụ sản xuất và từ đó thay đổi căn bản quan hệ sản xuất cùng với toàn bộ mối quan hệ xã hội... Nói tóm lại, giai cấp đó đã tạo ra một thế giới theo hình mẫu của nó”.

Song, dù là ở thời đại Mác hay thời đại chúng ta, Mác luôn không phải là người ủng hộ cho quá trình toàn cầu hóa tư bản chủ nghĩa. Mác cho rằng “nhu cầu không ngừng mở rộng thị trường tiêu thụ sản phẩm đã thúc đẩy giai cấp tư sản đi tới khắp nơi trên toàn cầu”, và tiên đoán rằng sự phát triển chủ nghĩa tư bản sẽ không thể tránh khỏi dẫn tới việc “mở đường cho những cuộc khủng hoảng ngày càng sâu sắc và rộng khắp hơn”. Mác chỉ ra rằng các hành vi đầu cơ có sức công phá rất lớn đối với toàn bộ nền kinh tế và tất yếu sẽ gây ra các cuộc khủng hoảng và làm cho chúng ngày càng trầm trọng hơn. Hơn nữa, ông còn nhìn rõ biện pháp mà giai cấp tư sản gọi là thông

qua các cuộc cải cách kiểu tiệm tiến để mãi mãi tránh khỏi khủng hoảng, chẳng qua chỉ là một ảo tưởng chính trị.

Như mọi cuộc cách mạng, Mác mong muốn trong đời mình sẽ nhìn thấy trật tự cũ bị lật đổ. Nhưng, chủ nghĩa tư bản hiện vẫn còn có sức sống khá mạnh mẽ, với tư duy sáng suốt của mình, Mác chỉ có thể thấy trước được những sai lầm và những bước đi quanh co của các thế hệ trong tương lai. Nghiên cứu học thuyết Mác chúng ta sẽ phát hiện thấy ông quan tâm nhiều vấn đề có liên quan đến thế giới ngày nay.

Chủ nghĩa tư bản là “thầy phù thủy” không điều khiển nổi lũ âm binh của mình

Nếu Mác được chứng kiến cuộc khủng hoảng kinh tế hiện nay, nhất định ông sẽ rất hào hứng khẳng định lại dự báo trước đây của ông, rằng các khuyết tật bẩm sinh của chủ nghĩa tư bản chính là nguyên nhân gây ra cuộc khủng hoảng hiện nay. Ông sẽ thấy rõ trong tình hình hội nhập kinh tế toàn cầu, sự phát triển hiện đại trên lĩnh vực tài chính tiền tệ, như chứng khoán hóa và các sản phẩm phái sinh của chứng khoán, đang làm cho thị trường tràn ngập những rủi ro. Không có những sáng kiến đó, sự tích lũy tư bản trong mấy chục năm qua lẽ ra đã giảm xuống nhiều. Và nếu như vậy dịch vụ tài chính đã không thể thâm nhập sâu hơn và nhiều hơn vào xã hội. Kết quả của những sáng kiến nói trên là những năm gần đây nhu cầu tiêu dùng và kèm theo là sự phồn thịnh của thị trường ngày càng phụ thuộc vào thẻ tín dụng và các khoản vay thế chấp; đồng thời, sự suy giảm quyền lực của các nghiệp đoàn và sự cắt giảm các khoản phúc lợi xã hội đã làm cho người dân trở

(*) AIG là công ty bảo hiểm nhân thọ lớn nhất tại Mỹ, tài sản 1100 tỷ USD, tháng 9-2008 sụt phá sản, sau được FED (Cục Dự trữ Liên bang Mỹ) rót 85 tỷ USD để cứu, cuối cùng Chính phủ Mỹ tiếp quản 79,9% cổ phần. Bear Stearns là tập đoàn môi giới chứng khoán và ngân hàng đầu tư hàng đầu Phố Wall, cũng sụt bị phá sản, tháng 3-2008 được một ngân hàng khác mua lại.

nên dễ bị tổn thương hơn trước những cú sốc của thị trường.

Trong mấy thập niên vừa qua, hệ thống tài chính toàn cầu kém ổn định này đã đóng góp không nhỏ cho tăng trưởng kinh tế toàn cầu, song nó cũng tất yếu tạo ra một loạt các bong bóng tài chính, trong đó nguy hiểm nhất là bong bóng trên thị trường bất động sản Mỹ. Hoạt động của thị trường bất động sản Mỹ giữ vai trò nòng cốt trong cả hai lĩnh vực duy trì nhu cầu tiêu dùng và thúc đẩy thị trường tài chính quốc tế. Sự nổ tung của bong bóng thị trường bất động sản Mỹ đã gây ra những tác động sâu sắc cho kinh tế toàn cầu. Nếu được chứng kiến sự kiện này chắc chắn Mác sẽ chỉ ra rằng, cuộc khủng hoảng này là một thí dụ hoàn mỹ cho thấy chủ nghĩa tư bản giống như một “thầy phù thủy bắt lợc trong việc điều khiển các âm binh do mình gọi lên”.

Mác không hề ảo tưởng rằng thảm họa kinh tế tự nó sẽ có thể dẫn đến một sự thay đổi xã hội. Mác hiểu rất rõ bản chất của chủ nghĩa tư bản là làm phát sinh và nuôi dưỡng sự cô lập xã hội. Ông viết, trong hệ thống tư bản chủ nghĩa đó, “ngoài mối quan hệ tư lợi trắng trợn và sự thanh toán tiền bạc tàn nhẫn ra, giữa người với người chẳng còn bất kỳ mối liên hệ nào khác”. Thật vậy, chủ nghĩa tư bản để cho xã hội “rơi vào vũng nước băng giá của sự tính toán vị kỷ”. Tính vị kỷ dẫn đến những thái độ bàng quan, vô cảm trước những khủng hoảng cá nhân, như công nhân bị nhà máy sa thải, bị xiết nợ. Tình trạng cô lập xã hội đó cũng cản trở việc tập hợp những công dân tích cực, hiểu biết tình hình để tìm kiếm những mô hình xã hội tiên tiến hơn nhằm thay thế chủ nghĩa tư bản.

Trước hết, Mác sẽ đặt câu hỏi làm thế nào để khắc phục tình trạng tiêu cực xã hội có sức công phá lớn này. Mác cho rằng ở thời của ông, các nghiệp đoàn và các đảng công nhân khi ấy đã tiến lên được một bước. Bởi vậy, trong bộ *Tư bản*, ông viết: “Mục tiêu trước mắt” là “tổ chức những người vô sản thành một giai cấp” và “nhiệm vụ đầu tiên” của giai cấp này là “giành thắng lợi trong cuộc chiến đấu vì dân chủ”. Bây giờ, nếu còn sống, chắc chắn Mác sẽ khuyến khích mọi người dân tăng cường ý thức tập thể, thành lập các tổ chức hiệp hội mới, để có thể chống lại tình trạng hiện nay của chủ nghĩa tư bản và quyết định cần phải làm gì để các nhu cầu của mình được đáp ứng một cách tốt hơn.

Tìm kiếm các phương án thay đổi chủ nghĩa tư bản

Trong cuộc khủng hoảng hiện nay, còn chưa xuất hiện những người hăng hái thực hiện sự biến đổi nhằm thay thế chủ nghĩa tư bản. Khoảng trống này có lẽ là điều làm Mác đau đầu hơn cả. Tại nước Mỹ, gần đây xuất hiện một số kiến nghị gây ra sự chú ý của dư luận. Những kiến nghị ấy bị chệch điếu là có tính chất “xã hội chủ nghĩa”, chẳng qua là do các kiến nghị đó tiến bộ hơn so với các đề nghị của phái tả trong Đảng Dân chủ mà thôi. Chẳng hạn, Dean Baker, đồng Giám đốc Trung tâm Nghiên cứu kinh tế và chính trị, đang kêu gọi ấn định mức lương giới hạn cao nhất là 2 triệu USD mỗi năm cho những người làm việc ở Phố Wall và ban hành chế độ thuế giao dịch tài chính để có thể áp một mức phí gia tăng lũy tiến lên các giao dịch, như bán hoặc chuyển nhượng chứng khoán, trái phiếu và các tài sản tài chính khác. Có lẽ

Mác sẽ coi đề nghị này chỉ là một trường hợp hoàn hảo về sự phân tán rủi ro sau cuộc khủng hoảng. Có lẽ Mác sẽ vẫn nghi ngờ những người cho rằng việc quốc hữu hóa ngân hàng - một quá trình đã tiến hành tại Thụy Điển và Nhật Bản trong cuộc khủng hoảng tài chính hồi thập niên 90 - có thể dẫn tới sự thay đổi thực chất.

Một trong các phương án cấp tiến, được nhiều người nói tới nhất là phương án của một người không theo chủ nghĩa Mác. Đó là nhà kinh tế Willem Buiter, ở trường Kinh tế Luânđôn, cựu thành viên Ủy ban Chính sách tiền tệ ngân hàng Anh. Buiter đề nghị chuyển toàn bộ ngành tài chính tiền tệ thành một ngành phục vụ công ích. Trong thế giới hiện nay, các ngân hàng không thể tồn tại mà không có bảo hiểm tiền gửi của dân chúng và các ngân hàng trung ương hoạt động như những người cho vay cứu cánh cuối cùng. Buiter cho rằng không có lý do nào để các ngân hàng tiếp tục tồn tại như những thiết chế kiếm lời sò hũu tư nhân. Đề nghị này của Buiter thỏa mãn được yêu cầu mà chính Mác đã từng viết trong *Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản*: “tập trung mọi khoản tín dụng vào các ngân hàng nhà nước”. Đối với Mác, việc kiểm tra, chỉnh đốn hệ thống tài chính tiền tệ từ một cơ cấu có ảnh hưởng tới xã hội thành một cơ cấu có trách nhiệm với xã hội, điều đó sẽ nâng cao ý nghĩa quan trọng của việc giai cấp công nhân giành thắng lợi trong cuộc “đấu tranh vì dân chủ” nhằm thay đổi căn bản hệ thống tư bản chủ nghĩa. Buiter viết: “Từ tài chính hóa nền kinh tế tới xã hội hóa ngành tài chính tiền tệ là một bước nhỏ của các luật sư, song lại là một bước tiến lớn của nhân loại”. Rõ ràng, để có

được những chủ trương cấp tiến, không nhất thiết cứ phải là một nhà mácxít. Nhưng cần phải nhận thức được là sự thay đổi cấp tiến chắc chắn không thể bắt đầu từ “một bước nhỏ của các luật sư” (tức là chỉ cần tập hợp tất cả những “người giữ tiền đặt cược” về một căn phòng để ký một vài thỏa thuận nào đó). Chắc chắn Mác sẽ chỉ cho thấy rằng, nếu không dựa vào các phong trào và các đảng phái cấp tiến mới để phát triển lực lượng quần chúng, thì sẽ không thực hiện được việc xã hội hóa ngành tài chính tiền tệ. Cụ thể là, trong cuộc khủng hoảng kinh tế hồi thập niên 70, các lực lượng cấp tiến trong nhiều đảng xã hội - dân chủ châu Âu đã đưa ra những đề nghị tương tự, nhưng vì họ chưa thể giành được vị trí lãnh đạo trong đảng để có thể ủng hộ cho những đề nghị này, nên họ đã bị chế giễu là lỗi thời.

Về cơ bản, trong vài thập niên tới, các đảng phái ở phương Tây cũng vẫn sẽ chưa thật sự đi vào thảo luận vấn đề có nên dùng phương thức cấp tiến để thực hiện việc dân chủ hóa nền kinh tế hay không. Trong khi đó, cho tới nay xã hội vẫn cứ phải trả giá cho sự bài bác các ý tưởng đó. Mác đã từng phân tích một cách thuyết phục về các nhân tố bất hợp lý cơ bản bắt nguồn từ thị trường tư bản chủ nghĩa, giờ đây các nhân tố đó lại đang tái xuất hiện. Để duy trì cán cân thu chi, tất cả các nhà máy và công ty đều thải người và hạ lương của những nhân viên đương chức. Tình trạng việc làm không ổn định sẽ dẫn đến kết quả làm giảm nhu cầu của toàn bộ nền kinh tế. Đúng như Mác nói, những hành vi bất hợp lý vì mô sẽ gây ra hậu quả xấu nhất cho nền kinh tế vĩ mô. Giờ đây chúng ta đã thấy là việc coi nhẹ lý

luận của Mác và chỉ tin vào “bàn tay vô hình” của Adam Smith sẽ đưa người ta đến những tình huống khó khăn như thế nào.

Cuộc khủng hoảng tài chính hiện nay còn cho thấy những bất hợp lý ở ngoài lĩnh vực tài chính. Chẳng hạn, Tổng thống Mỹ B. Obama đề nghị dùng việc mua bán hạn ngạch tín chỉ cacbon (carbon credits) làm biện pháp giải quyết cuộc khủng hoảng khí hậu: các doanh nghiệp đủ tiêu chuẩn phát thải khí nhà kính có thể bán hạn ngạch tín chỉ cacbon cho các doanh nghiệp không đạt tiêu chuẩn đó. Nghị định thư Kyoto kêu gọi xây dựng hệ thống trao đổi tương tự giữa các quốc gia với nhau. Nhưng cả hai đề án này đều có một tồn tại nguy hiểm: chúng đều phụ thuộc vào thị trường các sản phẩm phái sinh rất không ổn định, vốn dễ bị tác động bởi sự thao túng của nhà nước và sự sụp đổ của tín dụng. Chắc chắn Mác sẽ yêu cầu rằng, để giải quyết các vấn đề toàn cầu như vấn đề khí hậu, cần phải từ bỏ lôgic của thị trường tư bản chủ nghĩa, chứ không phải là sử dụng các thiết chế nhà nước để tăng cường lôgic ấy. Cũng như vậy, có lẽ Mác sẽ kêu gọi sự đoàn kết quốc tế trên phương diện kinh tế, chứ không phải là hô hào sự cạnh tranh giữa các quốc gia. Như Mác viết trong *Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản*: “Ít nhất, sự liên hiệp trong hành động của các nước đi đầu sẽ là điều kiện đầu tiên để giải phóng giai cấp vô sản”.

Nhưng việc xây dựng các thể chế mới và phát động các phong trào mới nhằm tạo ra sự thay đổi thì phải bắt đầu từ trong từng nước. Tuy rằng Mác từng kêu gọi “Vô sản toàn thế giới hãy đoàn kết lại!”, song Mác vẫn kiên trì cho rằng giai cấp công nhân

trong mỗi nước đều “phải giải quyết mọi vấn đề với giai cấp tư sản trong nước mình trước đã”. Các biện pháp thay đổi thể chế kinh tế, chính trị và luật pháp hiện có “đĩ nhiên ở các nước khác nhau thì sẽ khác nhau”. Song dù trong hoàn cảnh nào, Mác sẽ kiên trì cho rằng biện pháp đem lại sự thay đổi tận gốc rễ là trước hết phải làm cho mọi người không còn những ảo tưởng.

Làm thế nào để mọi người hết ảo tưởng? Ngay cả khi cuộc khủng hoảng tài chính đang hút cạn máu của nhân dân nhiều nước, khiến cho dân chúng mọi tầng lớp, tôn giáo, chủng tộc đều cảm thấy lo lắng, bất ổn; khi mà hết như trước đây, những người dân lao động bình thường vẫn chịu sự bóc lột và áp bức nặng nề, thì các tiên đoán vẫn là bất định. Giả thử Mác còn sống tới bây giờ, có lẽ ông sẽ không chỉ ra chính xác cuộc khủng hoảng hiện nay bao giờ sẽ kết thúc và kết thúc bằng cách nào. Thay vào đó, có thể ông sẽ lưu ý rằng cuộc khủng hoảng đó là một bộ phận không thể tách rời trong sự tồn tại năng động của chủ nghĩa tư bản. Các chính khách cái lương cho rằng họ có thể loại bỏ được sự bất bình đẳng giai cấp bẩm sinh và các cuộc khủng hoảng chu kỳ trong xã hội tư bản. Chính họ mới đích thực là những người thích ảo tưởng của thời đại chúng ta, bản thân họ bám vào quan điểm không tưởng cho rằng thế giới sẽ như họ nghĩ. Nếu như cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu hiện nay nói lên một điều gì, thì điều đó là: Các Mác là một nhà hiện thực vĩ đại nhất.

Người dịch: NGUYỄN HẢI

Nguồn: http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4856